

دانشگاه کاشان،

دانشکده معماری و هنر، گروه معماری

درس تحلیل فضاهای شهری (۳ واحد)؛ نیمسال اول ۱۴۰۰-۱۳۹۹

مدرس: دکتر حمیدرضا جیحانی؛ مهندس نغمه اسدی

زمان برگزاری کلاس: سه‌شنبه، ساعت ۱۷-۱۴

هدف

در این درس ۳ هدف دنبال می‌شود. نخست این که دانشجویان با شهر به مثابه محیط زندگی انسان و بستر شکل‌گیری بسیاری از آثار معماری آشنا شوند. هدف دوم، کسب آگاهی درباره فضاهای شهری به عنوان عرصه‌های عمومی شهر و مکان تعاملات اجتماعی و رفتارهای مدنی است و همچنین آموزش روش مطالعه و تجزیه و تحلیل این فضاها. هدف سوم، آشنایی اولیه دانشجویان با موضوع طراحی در بستر شهری و بستر شهر تاریخی است که در نیمسال آتی و در درس طراحی معماری ۳ بطور مفصل ادامه خواهد یافت.

موضوع

طی این درس تلاش می‌شود دانشجویان با مفهوم شهر و چگونگی شکل‌گیری و توسعه آن و همچنین ساختار و عناصر اصلی آن آشنا شوند، فضاهای شهری به عنوان بخشی مهم از ساخت شهر را بشناسند و در زمینه مطالعه، بازنمایی و ترسیم و همچنین تحلیل فضاهای شهری ورزیده شوند. اگرچه در جلسات گوناگون مفاهیم و نمونه‌های غیرایرانی شهر و فضای شهری بررسی خواهد شد، اما تمرکز درس گفتارها بر شهر ایرانی و فضاهای شهری آن است و بیشتر تمرین‌ها معطوف به کاشان و نمونه‌هایی از فضاهای شهری آن خواهد بود. این تمرین‌ها علاوه بر آن که بر نحوه ترسیم نقشه‌ها و تهیه مدارک فنی و بیان گرافیکی متمرکز هستند، بر بیان نوشتاری نیز تأکید دارند. از این رو بخشی از زمان کلاس به آموزش آداب نگارش و نحوه تبدیل داده‌های تصویری به متن اختصاص می‌یابد و تلاش می‌شود از این رهگذر، توانایی نوشتن درباره شهر نیز در دانشجویان تقویت گردد. براین اساس و همچنین برپایه اهداف تعریف شده بالا مباحث و جلسات درس به چهار موضوع اختصاص می‌یابند:

الف. مبانی، موضوعات و مفاهیم: این حوزه به معرفی واژگان اصلی، موضوعات مهم مورد نظر در درس و همچنین مفاهیم اولیه اختصاص دارد (۳ جلسه).

ب. شهر در گذر زمان؛ نگاهی به شهر و سابقه تاریخی آن: این حوزه به معرفی و آموزش نمونه‌های مهم شهرهای باستان و همچنین پیش و پس از ورود اسلام به ایران اختصاص دارد و ساختار اصلی نمونه‌های منتخب آن نیز مورد بحث قرار می‌گیرد (۴ جلسه).

پ. فضاهای شهری و مطالعه و تحلیل آنها: در این حوزه، نمونه‌های مهمی از فضاهای شهری در ایران و و دیگر سرزمین‌ها معرفی می‌شوند و علاوه براین، سیر تحول شهر و فضای شهری در بازه‌ای منتخب از دوره تیموری تا دوره قاجار بررسی شده و دانشجویان با گونه‌های فضای شهری آشنا می‌شوند (۵ جلسه).

ت. مطالعه شهر با تکیه بر نقش فضاهای شهری و محدوده‌های تاریخی: این حوزه به بررسی و بحث پیرامون مباحث تکمیلی نظیر خوانایی شهر، تصویر و منظر شهر و مداخله در محدوده‌های تاریخی اختصاص دارد (۲ جلسه).

روش

درس به صورت نظری-سمیناری ارائه می‌شود و ترکیبی است از درس گفتارها و همچنین ارائه کارهای دانشجویان. درس گفتارها در هر جلسه ترکیبی است از ارائه موضوعات و مباحث نظری و عملی. دانشجویان علاوه براین که در مباحث ارائه شده در هر جلسه شرکت می‌کنند، به انجام تمرین‌های متنوعی که در طول ترم و بطور هفتگی برای آنها تعریف می‌شود می‌پردازند. صورتی

از این تمرین‌ها که دنباله‌دار و گسترده‌تر است، به عنوان تمرین نهایی در انتهای ترم تحویل گرفته می‌شود. این بخش شامل همه تمرین‌های هفتگی و همچنین موضوع نهایی است که شامل مستندسازی، ترسیم و بازنمایی، تشریح و تحلیل می‌شود.

نحوه ارزیابی

ارزیابی نهایی بر اساس ترکیبی از نمره آزمون میان‌ترم و نهایی، حضور فعال و ارزشیابی تمرین‌های هفتگی و همچنین کیفیت تمرین نهایی انجام می‌گیرد. دانشجویان در پایان ترم باید ساخت شهر ایرانی را با تکیه بر نمونه‌های مختلف بدانند، با عناصر اصلی آن آشنا باشند، فضاهای مهم شهری و گونه‌های آن را بشناسند و بتوانند تحلیل‌های متفاوتی از آن ارائه کنند.

تاریخ و زمان آزمون نهایی: اعلام توسط آموزش
تاریخ و زمان تحویل تمرین نهایی: روز امتحان

سرفصل جلسات

الف. مبانی، موضوعات و مفاهیم:

۱. جلسه نخست (۱۳۹۹/۷/۱)

معرفی دوره؛ مبانی و موضوعات: مبانی نگرش شهری، معرفی دانشجویان
تمرین هفتگی: تمرین نوشتاری ۱
منابع:

ضیاء موحد. البته واضح و مبرهن است.

۲. جلسه دوم (۱۳۹۹/۷/۸)

موضوع درس گفتار ۱: مفهوم فضای شهری؛ نگاهی به فضای شهری: معنا، شکل و کارکرد
تمرین هفتگی: تمرین نوشتاری ۲
منابع:

سیدمحسن حبیبی. قصه شهر.

۳. جلسه سوم (۱۳۹۹/۷/۱۵)

موضوع درس گفتار ۱: تمرکز بر شهر: معماری شهر و طراحی شهری، حفاظت شهری، طراحی معماری در محدوده‌های تاریخی شهر
موضوع درس گفتار ۲: شیوه‌های بازنمایی و معرفی شهر و فضاهای شهری (غیرفنی)
تمرین هفتگی: تشریح و ترسیم مکانی در شهر
منابع:

Aldo Rossi. The Architecture of the City.

متیو کارمونا و دیگران (مترجم: فریبا قرائی و دیگران). مکان‌های عمومی، فضاهای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری.

ادموند بیکن (مترجم: فرزانه طاهری). طراحی شهرها.
ایکوموس. منشور حفاظت از شهرهای تاریخی (واشنگتن ۱۹۸۷).
بهرام قدیری. ساختارهای جدید در محیط‌های تاریخی.

ب. شهر در گذر زمان؛ نگاهی به شهر و سابقه تاریخی آن:

۴. جلسه چهارم (۱۳۹۹/۷/۲۲)

موضوع درس گفتار ۱: شهرهای باستان و فضاهای شهری آنها: نمونه‌های غیرایرانی و ایرانی
موضوع درس گفتار ۲: شیوه‌های بازنمایی و معرفی شهر و فضاهای شهری (فنی)
تمرین هفتگی: ترسیم دو نمونه از شهرهای باستانی ایرانی و غیر ایرانی
منابع:

جیمز موریس. تاریخ شکل شهر.

اریک اشمیت (مترجم: آرمان شیشه‌گر). پرواز برفراز شهرهای باستانی ایران.

سیدمحسن حبیبی. از شار تا شهر.

رومن گیرشمن (مترجم: اصغر کریمی). بیشاپور.

محمدیوسف کیانی (به کوشش). شهرهای ایرانی. ج ۱ تا ۴.

۵. جلسه پنجم (۱۳۹۹/۷/۲۹)

موضوع درس گفتار ۱: سخنی در مقدمه؛ ساخت شهر و نمونه‌ها: بغداد، ترابلس، سمرقند، بخارا،
موضوع درس گفتار ۲: شهرهای دوره اسلامی ایران؛ شکل‌گیری سکونت و هسته‌های شهری در دشت کاشان: گفتارخون،
تپه قلعه زیارت، فین، کاشان، آران و بیدگل، ویگل و هراسکان
موضوع درس گفتار ۳: شیوه‌های ترسیم نقشه‌های شهری؛ تبدیل عکس هوایی به نقشه
تمرین هفتگی: ترسیم دو نمونه از شهرهای دوران اسلامی ایران با اجزاء آن و شروع تکمیل نقشه‌های پایه نمونه‌های
مطالعاتی اصلی
منابع:

محمود توسلی. معماری و ساخت شهر در اقلیم گرم و خشک ایران.

ثریا بیرشک. چگونگی روند توسعه و تکامل شکل‌گیری شهر کاشان در بستر تاریخ.

فاطمه کریمی. کاشان (در کتاب شهرهای ایران به کوشش محمدیوسف کیانی، ج ۳).

Heinz Gaube (and others). Kashan: An Iranian City in Change.

۶. جلسه ششم (۱۳۹۹/۸/۶)

موضوع درس گفتار ۱: شهرهای دوره اسلامی ایران؛ ساخت شهر و نمونه‌ها: یزد، زواره، نائین، طیس و ...
موضوع درس گفتار ۲: شیوه برداشت و ترسیم معماری فضاهای شهری
تمرین هفتگی: تمرین ترسیم معماری یک فضای شهری و تکمیل نقشه‌های پایه نمونه‌های مطالعاتی اصلی
منابع:

محمود توسلی. معماری و ساخت شهر در اقلیم گرم و خشک ایران.

سیدمحسن حبیبی. از شار تا شهر.

احمد اشرف. ویژگی‌های تاریخی شهرنشینی در ایران دوره اسلامی.

۷. جلسه هفتم (۱۳۹۹/۸/۱۳) - جبرانی در روز قبل یا بعد از آن

موضوع درس گفتار ۱: شهرهای دوره اسلامی ایران؛ شکل‌گیری و توسعه نراق
موضوع درس گفتار ۲: شیوه‌های ترکیب نقشه‌های معماری در نقشه بستر شهری
تمرین هفتگی: بازنمایی و ترسیم یک فضای شهری و مجموعه مرتبط در نقشه شهری (براساس توسلی {ساخت شهر}
و توسلی {طراحی فضای شهری ۱}) و ارائه نمونه مطالعاتی به همین شیوه
منابع:

عمرانی‌پور و دیگران. جایگاه مزارع و باغ‌ها در شکل‌گیری و توسعه شهر تاریخی نراق.

عمرانی‌پور و دیگران. بازار نراق، میراث‌دار محیط طبیعی، راه تاریخی و شهر قاجار.

پ. فضاهای شهری و مطالعه و تحلیل آنها:

۸. جلسه هشتم (۱۳۹۹/۸/۲۰)

موضوع درس گفتار ۱: نگاهی به نمونه‌های کلاسیک از فضای شهری تاریخی در اروپا

موضوع درس گفتار ۲: فضاهای شهری در شهرهای ایران؛ یزد

بحث: بررسی چند نمونه از کارهای هفتگی

تمرین هفتگی: تکمیل نقشه‌های پایه نمونه‌های مطالعاتی اصلی (ارزیابی می‌شود و نمره میان‌ترم را شکل می‌دهد)

منابع:

محمود توسلی. معماری و ساخت شهر در اقلیم گرم و خشک ایران.

محمود توسلی. طراحی شهری در بافت قدیم شهر یزد.

محمود توسلی. طراحی فضای شهری ۱.

۹. جلسه نهم (۱۳۹۹/۸/۲۷)

آزمون میان‌ترم از منابع اصلی معرفی شده

موضوع درس گفتار ۱: فضاهای شهری در شهرهای ایران؛ زواره و کاشان و ...

موضوع درس گفتار ۲: تحلیل فضاهای شهری؛ بررسی کالبدی فضایی (در مقیاس کلان: نسبت فضا با بافت پیرامون،

دسترسی‌ها، همجواری‌ها، توده فضا)

تمرین هفتگی: اصلاح نقشه‌ها و شروع تحلیل‌های کالبدی فضایی

منابع:

محمود توسلی. معماری و ساخت شهر در اقلیم گرم و خشک ایران.

جیحانی و دیگران. زیارتگاه گلچقانه کاشان.

۱۰. جلسه دهم (۱۳۹۹/۹/۴)

موضوع درس گفتار ۱: فضاهای شهری در نمونه‌های تیموری و پیش از آن؛ براساس بررسی نطنز و افوشته

موضوع درس گفتار ۲: نمونه‌های روستایی فضای شهری

موضوع درس گفتار ۳: تحلیل فضاهای شهری؛ بررسی کالبدی فضایی (در مقیاس میانه: هندسه، ابعاد، تناسبات،

محصولیت، کیفیت و کمیت جداره‌ها (مصالح، جزییات، تزیینات)، ورودی‌ها، تغییرات کالبد فضا)

تمرین هفتگی: تحلیل‌های کالبدی فضایی

منابع:

نغمه اسدی. بازشناسی مجموعه افوشته با تکیه بر وقف‌نامه و شواهد باقی‌مانده.

۱۱. جلسه یازدهم (۱۳۹۹/۹/۱۱)

موضوع درس گفتار ۱: سیر تحول شهر در ایران با نگاهی به ساخت شهر و فضاهای شهری اصلی؛ هرات تیموری، تبریز

آق‌قویونلوها، قزوین و اصفهان صفوی

موضوع درس گفتار ۲: تحلیل فضاهای شهری؛ بررسی پیکره‌بندی فضایی شهر و تحلیل‌های رفتاری

تمرین هفتگی: تحلیل‌های کالبدی فضایی

منابع:

جیحانی و دیگران. «بهشت ثانی» و «کوچه آراسته از خرمی»، شکل و جایگاه خیابان‌ها در جعفرآباد و قزوین

صفوی.

جیحانی و دیگران. میدان اسب شاهی، جلوخان دولتخانه صفوی قزوین.

جیحانی و دیگران. منظر باغ-نقش شهری، سیر تحول و اصول شکل‌گیری.

رضایی پور و دیگران. مطالعه توسعه شهری اصفهان از دوره شاه عباس یکم تا دوره شاه عباس دوم با تأکید بر نقش زاینده رود.

جیحانی و دیگران. مطالعه آسیب شناختی سیر تحول ساختار فضایی شهر تاریخی نراق از دهه ۱۳۴۰ تا دهه ۱۳۹۰.

جیحانی و دیگران. مطالعه جایگاه بازار در فرآیند تغییر ساختار فضایی شهر کاشان. سیدحسین بحرینی. تحلیل فضاهای شهری: در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده کنندگان.

۱۲. جلسه دوازدهم (۱۳۹۹/۹/۱۸)

موضوع درس گفتار ۱: گونه‌شناسی فضاهای شهری: نگاهی کوتاه به کارهای راب کریر
موضوع درس گفتار ۲: گونه‌شناسی فضاهای شهری در ایران
موضوع درس گفتار ۳: تحلیل فضاهای شهری؛ بررسی کارکرد فضا در گذشته و حال (کارکرد بدنه‌ها، کارکرد عرصه، رویدادها و آیین‌های مرتبط با فضا)
تمرین هفتگی: تحلیل‌های کالبدی فضایی و تحلیل‌های کارکردی، رفتاری و ...
منابع:

راب کریر (ترجمه خسرو هاشمی نژاد). فضای شهری.

حسین سلطان‌زاده. فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران.

ت. مطالعه شهر با تکیه بر نقش فضاهای شهری و محدوده‌های تاریخی:

۱۳. جلسه سیزدهم (۱۳۹۹/۹/۲۵)

موضوع درس گفتار ۱: خوانایی شهر، تصویر شهر و منظر شهری
موضوع درس گفتار ۲: تحلیل‌های متکی بر تصویر و منظر شهری
تمرین هفتگی: تحلیل‌های متکی بر تصویر و منظر شهر
منابع:

کوین لینچ (ترجمه منوچهر مزینی). سیمای شهر.

گوردون کالون. گزیده منظر شهری.

۱۴. جلسه چهاردهم (۱۳۹۹/۱۰/۲)

موضوع درس گفتار ۱: جمع‌بندی مباحث
موضوع درس گفتار ۲: ترسیم یک چشم‌انداز در حفاظت از شهر تاریخی؛ مداخله در بافت و نقش فضاهای شهری در آن
تمرین هفتگی: تکمیل تحلیل‌ها جهت کرکسیون نهایی
منابع:

ایکوموس. منشور حفاظت از شهرهای تاریخی (واشنگتن ۱۹۸۷).

۱۵. جلسه پانزدهم (۱۳۹۹/۱۰/۹)

جبران جلسه دوم

۱۶. جلسه شانزدهم (۱۳۹۹/۱۰/۱۶)

کرکسیون نهایی کارها